

Három a táncz! – Tánczra táncz!

Aligha voltak kedvesebb fölkiáltásaik a régi magyaroknak vidám perczeikben.

Az elsőt a muzsikuskok és önmaguk biztatására untalan hajtogatták táncz közben, amint az első ismert magyar „fűzfapoétának”, Koháry Istvánnak következő verssoraiból szépen kitetszik:

*„Az tánczot megvonják,
Járni el nem unják,
Mulatnak nagy frissen,
Mert hahogy megszűnne,
S hegedűs pihenne –
Mondják: három az táncz!
Azt is hogyha érzik,
Hogy majd elvégezük, –
Megint: három az táncz!
Ropják, frissen ropják. S nagy ékesen járnak –
S ugyan: három az táncz!”*

Ez apáinknak egyik legrégebb és leggyakoribb tánczszava, amely egyszersmind ékesen szóló bizonyossága a tánczban való kitartásuknak. Mert tudni való: nem azt akarták ezzel jelenteni, mintha éppen három táncz esnék egymás után kedvükre, hanem ugyanazt, amit a mostani „hogy volt”-tal szoktak tánczosaink kifejezni, vagyis – tánczfolytató kívánságukat. Ám a „*tánczra táncz*”

máig közmondásszerű tánczrikkantásunk ennél még többet jelent, jelenti a tánczba való vak belemerülést, vagy magyarán: a tánczbeli telhetetlenséget.

De vajjon beszélhetünk-e őseinknek tánczbeli telhetetlenségéről? Minden bizonnyal! A múltból eleddig napfényre került történeti följegyzések teljes jogot adnak reá, hogy ez állításunkat a legkomolyabban hangoztathassuk.

A meggyőző adatoknak nem is egy, hanem két nagy csoportja kínálkozik bizonyításra: egyik a

Három a táncz! – Tánczra táncz!

Írta: Réthei Prikkel Marián

2022. május 20. péntek, 00:00 - Módosítás: 2023. január 23. hétfő, 17:24

ránk maradt régi táncznevek tekintélyes száma s ezzel kapcsolatban táncznyelvünk ritka gazdagsága, másik a hajdani tánczalkalmaknak feltűnő sokasága.

Szinte hihetetlenül hangzik manap, pedig pusztá igazság, hogy apáink nem kevesebb, mint hatvan különféle táncznevet hagytak reánk (nem szólva a teljesen idegen nevű tánczokról!). Így teszem tánczolták vagy legalábbis közelebbről ismerték a *bojnyik*, *tolvaj* vagy *zsivány*; *borbély*, *bundás*; *cziczke*; *czigány*; *csizmadia*

vagy

varga; *csörgő*; *dobogós*; *egeres*; *egyes*

vagy

szóló; *énekes*; *farkas*; *feketesereg*; *forgó*, *német*

vagy

stájer; *gombostű*; *gyertya*; *gyertyás*

vagy

szövétnekes; *hajdú*; *halottas*

vagy

tor; *hanák*; *haragos*; *hármás*; *háromszáz özvegyasszony*; *holt*; *incselkedő*; *juhász*; *kalamajka*; *kardos*; *karingós*, *kerengős*

vagy

keringő; *kállai kettős*; *kerék*; *kopogó*; *kozák*; *kuferczes*; *lapát*

vagy

lapoczkás; *lejtős*; *lengyel*

vagy

változó; *magyar*; *magyar kontra*; *menyasszony*; *menyegzős*; *oláh*; *pajkos*; *nemes*

vagy

palotás; *oldalgós*; *parolás*; *paraszt*; *reverenciás*; *róka*; *sátoros*; *süket*; *sövény*; *süveges*; *szabács*; *tapsi*

vagy

tapsos; *tót*

vagy

guggó tót lejtő; *tőkés*; *tüdős*; *ugrós*

vagy

friss; *vánkosos*

vagy

párnás; *verbunkos*

és

zsídó

tánczokat.

Ha nem is írhatjuk alá Káldy Gyulának azon állítását, hogy „*a német, francia és olasz nemzetnek együttvéve sincs annyi és oly sokféle táncza, mint a magyarnak*”
, annyit habozás nélkül erősíthetünk, hogy tánczismeretben – a múltra nézve! – vetekedik

nemzetünk Európa bármelyik nemzetével. De nem csupán ebben vetekedik, hanem egyáltalán a táncnyelv gazdagságában és színességében is az elsők között van. A száraz elsorolást mellőzve, egyszerűen megállapítjuk teszem azt a kétségtelen valóságot, hogy csak a régebbi időből másfél száznyi példabeszédünk: közmondásunk, szólásmódunk és képes kifejezésünk van a tánczról és egyes tánczmozzanatokról véve.

Ami pedig az egykori tánczalkalmak feltűnő sokaságát illeti, bizonyos, hogy ennél a mai magyar nemzedéket egy napon se említhetjük az elődökkel. Manapság a táncz jóformán csak a farsangra, majálisokra és – falvakon! – lakodalmakra meg búcsúkra korlátozódik; hajdanta alig volt a köz- és magánéletnek nevezetesebb mozzanata, amelyet befejezésül táncz ne kísért volna. Úgy látszik, mintha apáink a biblia Prédikátorának (Bölcs Salamonnak) eme mondását: „*vagyon ideje a tánczolásnak*” igen tágan, vagyis úgy értelmezték volna, hogy sok ideje vagyon! Mert se szere se száma tánczolásuknak!

Mindenekelőtt kiemelhetjük, hogy a régi magyarokat valósággal táncz kísérte e világra és ki az árnyékvilágból, mert a keresztelőnek majd mindig, s a halotti tornak is sokszor táncz volt náluk a vége. A keresztelő vendégségen, melyet *pusztriknak* vagy *pusztrikomnak* neveztek, a komák és komámasszonyok, akik néha tizenhatan, sőt többen is voltak, a sok evéstől-ivástól nekihevülve rendesen tánczra kerekedtek. Keseregve panaszolja ezt egy régi író: „*A magyarok, úgymond, magzatjoknak keresztségekből lakozásra és dősölésre való alkalmatosságot vévén, a pusztrikozással az Bacchusnak és Silenusnak láttatnak beszenteltetnie*”.

A felsőbbrendűek két-három hétig, sőt fél évig is elhúzták-halasztották a keresztelőt, csakhogy „*gazdagabb pusztrikot szerezhessenek*.”

Thököly Imre ifjúkori naplójában emlékezik meg egy ily nagyobbyszerű keresztelőről (1677.), amely Csórán, Barcsai Mihályéknál

„*véghez menvén, késő éjszakáig tánczczal és itallal töltötték az időt*.”

S hogy a jobbágy nép is követte az urakat az efféle lakozásban, arra bizonyosság Gvadányi Rontó Páljának

posztrikomja

, melyen a

„*mézes s borsos pályinkátul*”

hevülő komámasszonyok nemcsak maguk perdülnek tánczra, hanem még a jelenlevő minorita frátert is derekasan megdöcögtetik s forgatják.

A halotti toron való tánczolás szokása pogánykori hagyomány lehetett őseinknél. Maga a régi német író is, ki az utókor számára följegyezte, ebben a véleményben van róla. Tudniillik az Ungarischer Simplicissimus (1663.) című útirajz szerzője egyebek között azt is elmondja, hogy egy magyar főúrnak torán befejezésül különleges pogányszerű énekkel és sírással kísért

tánczokat látott lejteni; és folytatólag hozzáteszi, hogy egyik magyar városban is szemtanúja volt temetés alkalmával egy undorító holt táncznak. Egyébként Pécskán, Szegeden és Szajánban (Torontál vármegye) mai napig fennmaradt a tortáncznak némi emlékezete. Mikor tehát Szentpéteri István 1682-ben azt írja, hogy „*a halottas ház alig ismértethetik meg a menyegzős háztól*”, alkalmasint szintén erre a torbeli tánczolásra céloz.

Ugyancsak pogánykori hagyománynak látszik a hadi viadalok alkalmával szokott tánczolás, melyet a magyarok mint katonanemzet a legrégebb időktől fogva gyakorolhattak. Biztos történeti eset gyanánt a kenyérmezei győzelmet követő tánczokra hivatkozhatunk, amelyről Temesvári István deáknak 1569-ben írt verse révén van első tudomásunk. Eszerint a győztes katonák viadalmi mámorukban „*fegyverben szép tánczokat jártak*”:

„*Nagy szépen az hősek lakozván, vigadnak,
Külemb-külemb játékot köztek inditnak,
Nagy fegyveres tánczot mezőben ők járnak.*”

Ekkor járta el a vitézek kértére a hősök hőse, Kinizsi Pál is, emlékezetes herkulesi „toborzóját” (tánczát), amint Heltai beszéli Chronicá-jában (1575.): „*felszőkellék és ott hátára tévé a jobb kezét és fogaival felharapá a földről egy nagy töröknek holt testét és azt szájában hordozván, sokáig ott tánczolta véle a hősek között.*”

A farsangot, különösen ennek „farkát” a mostaniaknál sokkal nagyobb hévvel, szinte féktelen kedvvel tánczolták végig a régi magyarok. Ilyenkor vége-hossza nem volt a muzsikának és a táncznak: „*Táncznak, muzsikának vége nem lehetett, péntek vasárnapkal együvé tétetett*” (egy régi versnek szavai.) Sőt az sem volt elég, hogy „*az étszakából nappalt és a nappalból étszakát csináltak*” (miként Szentpéterinél olvassuk), mert még a börtbe is beletánczoltak, egy 18. század eleji vers szerint:

„*Nem sok haszna vala plébános szavának,
Ámbár napja volt is hamvazó szerdának.*”

A mai házasságkötéseknél jobban csak a lakodalmi ebéd végeztével szoktak tánczra kerekedni. Apáink ellenben nemcsak a lakodalom napján, hanem már jóval előtte, sőt még utána is tánczoltak: a házassági frigy létrejöttének minden kiemelkedőbb mozzanatát tánczczal kísérték. Így teszem már 1. a leánynézőben *„vacsora után éjfélig s tovább is tánczolták”* (Apor) Azután 2. háztűzlátáskor a leánynak kiküldött két atyjafiát a legény

„cselédestül jó szívvel látta, megitatta, tánczoltatta.”

Az erre következő 3. kézfogáson megint

„vacsora után éjfélig s tovább is tánczolták.”

A lakodalom előtti ceremóniák is tánczczal végződtek; így mikor a vőlegény kíséretével a menyasszony lakóhelyéhez közeledett, 4. előre küldött követeit, az úgynevezett előlköszöntőket a menyasszonyi házban háromszor megtánczoltatták; s ugyanez történt 5. megérkezés után a vőlegény ajándékát vivő vőfélyel is. Magán a lakodalom napján pedig 6. a vendégség után még a szegényebbeknél sem engedték el, hogy a szertartásos menyegzői tánczokat sorban el ne járják. Sőt még ezzel sem volt vége a táncznak, mert másnap az új asszony 7. beavatása után (ha tudniillik katolikus volt!), melyre a vőfély rendezett fölöstökömöt, megint csak tánczoltak fölöstökömtől ebédig, ebéd után éjfélig, sőt tovább is. Őseink tehát addig, míg egy házasságkötés annak rendje-módja szerint elvégződött, éppen hétszer adták ki tánczban a rajta való örömeiket.

Ámde nemcsak lakodalom, hanem egyáltalán valamire való vendégség is alig eshetett meg táncz nélkül. Szentpéteri egy cseppet se túlzott, mikor azt írta koráról (17. század), hogy benne *„alig vagyon vendégség, amely tánczczal nem rekesztetik bé,”*

mert tudniillik százados közmondása volt eleinknek:

„Tor az, nem vendégség, melyben nem tánczolnak,”

s mintegy kiegészítő agg szólásuk:

„A jó bor is rossz ízű hegedűszó és táncz nélkül.”

A vendégségek közül főképpen a névnapiaknál volt elengedhetetlen a táncz nagy ivással egyetemben. Cserei Mihály beszéli, hogy legényke korában bizonyos ideig rokonánál, Apor Istvánnál szolgálván, egyszer Szent Mihálykor ura engedelmével és költségére Keczen gazdag névnapi lakodalmat rendezett, amelyen 12 asztalra terítettek és 90 veder bort fogyasztottak el. Nem csoda, mert még az alsórendű udvariakat: kocsisokat, lovászokat, fullajtárokat is meginvitálta reá Cserei. Miután a vendégsereg a sok bortól nekimelegedett, a vendéglátó muzsikásokat hivatott és tánczosnők után látott: *„Az asszonyhoz – úgymond – beizentünk, bocsássa ki a frajokat tánczolni. El is jöttek az öreg asszonnyal együtt. Ott majd hajnalig tisztességesen tánczoltunk.”*

De a magyar legények még a szokásos névnapi s egyéb alkalmakat se tudták mindig türelemmel kivárni, hanem mihelyest nagyobb kedvük támadt, legott alkalmat találtak a tánczolásra: *„Mikor valamely úrfi, vagy nemes ifjú — írja Apor — vígan volt s tánczolni akart,*

leküldött a faluban, az falusi leányokat esszegyűjtette, az házához felvitette, virradtig is tisztességesen eltánczoltanak.”

És a városbeli polgár ifjak sem igen maradtak el a falusi úrfiaktól, mert szintén felhasználtak minden lehető alkalmat a tánczra: nem pusztán a vásárnapok és ünnepek délutánjait töltötték tánczolás (csakúgy, mint falun a pór legények és leányok!), hanem még az országos vásárokat is tánczalkalmaknak vették. Legalább a kőszegvárosi ifjakról biztosan tudjuk ezt az 1679-ből való mulatsági osztályzatból.

Falun természetesen a fonók és kalákák (önkéntes közös munkára való összejövetelek) állandó alkalmatosságul szolgáltak a népi fiatalságnak a tánczgyakorlásra. Itt tehát a tánczkedvelők nem igen szorultak külön alkalmak kieszelésére.

Az pedig általánosan tudott dolog, hogy a 18. század derekától kezdve a katonáskodásra is táncz (a verbunkossal) csábították nálunk a legénységet.

Eme közös alkalmak mellett végül megemlítnék még egy sajátos történelmi esetet, amelyben a tánczot különleges megtisztelés eszközének használták fel. Ugyanis Thurzó (III.) György nádor 1615-ben nagyvezér 17 éves Imre nevű fiának rector magnificus-szá való választásáért abban a szokatlan megtisztelésben részesítette a wittenbergi egyetemi tanácsot, hogy díszes nagy kísérettel kiküldött több jótánczos hajdút, kiknek az volt a feladatuk, hogy nagy vendégség keretében az egyetemi tanácsnak és az új rectornak kitüntetés- és tisztelgéskeppen a hazai híres hajdútánczot eljárák. S az árvaváraljai tánczos hajdúk uruk szándékának derekasan megfelelték, mert az egykorú följegyzés szerint a hadi szekerczével és karddal igen gyors, változatos és összehangzó mozgásokkal lejtett tánczukban olyan ügyességet tanúsítottak, hogy a wittenbergiek nem tagadhatták meg tőlük csodálatukat.

Kevésbé lehetett megtisztelő, inkább kegyetlenül borzalmas a lázadó Székely (Dózsa) György „parasztkirály”-ra nézve, mikor – Verancsics Antal tanúskodása szerint – Szápolyai János vajda a kíntatása közben tüzes trónusa körül saját volt vitézeivel járatott hajdútánczot.

De minek szaporítsuk még tovább a hajdani tánczalkalmak fölös számát! Hiszen a sok régi táncznévnek és tánczpéldabeszédnek nyomós bizonyága mellett az eddig felsoroltak is meggyőzhetnek bárkit róla, hogy őkseink csakugyan alig tudtak betelni a táncz (a táncz)al. Ennélfogva

Három a táncz! – Tánczra táncz!

Írta: Réthei Prikkel Marián

2022. május 20. péntek, 00:00 - Módosítás: 2023. január 23. hétfő, 17:24

senki sem ítélné sötétben látónak azt a 17. századi református prédikátort, ki keserűen kiáltja ki a korabeli Magyarországról, hogy *„örül, vigad, vendégeskedik, tánczol, tombol, mintha semmi gondja sem volna !”*

Forrás: Heti Szemle. Politikai és Társadalmi Hetilap. XXI. évfolyam, 8. szám. 1912. 1-3.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/HetiSzemle_1912/?query=kal%C3%A1ka&pg=74&layout=s